

Cilt XXX

I S S N 1015-2091

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
Edebiyat Fakültesi
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
Dergisi

2001 - 2003

Kurucu:
A. Caferoğlu

İSTANBUL
2003

YENİ BİR 'HİKMETLER MECMUASI'
MÜNASEBETİYLE YESEVÎ ÇALIŞMALARI ÜZERİNE
KISA BİR DEĞERLENDİRME ve İBRAHİM KISSASI

Mehmet Mahur TULUM

A Brief Evaluation on the Yasavî Studies on the
Occasion of a Newly Discovered Copy of 'Collection
of *hikmats*' and the 'Story of Ibrahim'

Abstract: The paper deals with a general evaluation about Yasavî studies until our time and the first written 'Story of Ibrahim' existing in a newly discovered, possibly the oldest, copy of collection of *hikmats* obtained from Egypt. It is hoped by this scrutiny that a new and fresh approach towards Yasavî's time and some social realities reflected in *hikmats* will be established.

Keywords: Yasavî, Yasavî studies, collection of *hikmats*, Story of Ibrahim.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra geçen on yıl içinde ülkemizde ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Yesevî ve Yesevîlik üzerine birçok makale ve kitap yayımlanmış; toplantılar, paneller, sempozyumlar düzenlenmiş; Ahmed Yesevî'nin yetişip faaliyet gösterdiği toplum ve kültür çevresi; dinî, tarihî ve edebî kişiliği; tarikatı vasıtasıyla telkin ettiği mistik-spiritüel felsefe ve ideoloji; mürit ve halifelerince yüzyıllar boyunca süretilen ruhanî ekol ile prensipleri üzerine değerlendirmeler yapılmıştır. Bu çalışmaların dayandığı başlıca kaynak, bu alandaki ilk ve tek ilmî araştırma olan Fuat Köprülü'nün *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* adlı eseri olmuştur. Özellikle Yesevîliğin mahiyeti hakkındaki değerlendirmelerde metodik bakımdan göz önünde bulundurulması gereken birinci derecedeki kaynak, hiç şüphe yok ki, *hikmet* adını taşıyan manzumeler olmalıdır. Nitekim Köprülü, gerek *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*'da, gerekse daha sonra farklı bir görüş ileri sürdüğü *İslâm An-*

siklopedisi'ndeki "Ahmed Yesevî" maddesinde Yesevîlik üzerindeki değerlendirmelerini *hikmetler*de dile getirilen dinî-tasavvufî anlayışa dayandırmıştır. Bununla birlikte, bu güne kadar ele geçmiş olan mecmualarda yer alan hikmetlerin ciddî muhteva tahlilleri yapılmadığı gibi, bunların dil yapıları itibariyle hangi yüz yıllara ait olabileceği meselesi başta olmak üzere, ele geçen yazmaların tarihlendirilmesi de dahil, bir çok önemli konu, ne yazık ki, ciddî ve ilmî çalışmalar halinde ele alınmamış, sırf kullanılmış olan mahlaslara dayanılarak Ahmed Yesevî'nin yazmış olduğu kabul edilen eldeki hikmetler hakkında "Gerçekten onun tarafından mı yazılmıştır?" sorusu başta olmak üzere, bir çok soruya cevap aranmamıştır.

Yesevîlik araştırmaları bakımından çözüm bekleyen bir çok konu arasında en önemlilerinden biri, şimdiye kadar ele geçmiş olan hikmet mecmualarının tarihlendirilmesi meselesidir. Bu güne dek pek çok yayında kullanılmış olan belirli yazmalar için yapılan tarihlendirme değerlendirmeleri gerçeği yansıtmaktan uzaktır. Bu konuda ilk ciddî değerlendirmeyi yapmış olan Eraslan'a göre "eldeki yazma nüshaların en eskisi M. XVI. veya XVII. asra aittir" (Eraslan 1983: 47). Bir hikmet mecmuasını yayımlayan Azmun ise "the oldest of the manuscripts is said to date from 17th century" (Azmun 1994: 58) demek suretiyle, tıpkı Eraslan gibi, dayanakları belirtilmemiş bir tahminde bulunur. İstinsah tarihi itibariyle eldeki hikmet mecmuaları nüshalarının en eskisi XIX. yüzyılın ortalarına denk düştüğü gibi, bunların bir çoğu ihtiva ettiği yanlışlar ve gösterdiği tutarsızlıklardan dolayı da güvenilir olmaktan uzaktır. Daha da önemlisi, içinde yalnızca Ahmed Yesevî tarafından yazılmış hikmetler bulunan eski bir yazma da bugüne kadar bulunabilmiş değildir.

İstinsah tarihleri olmayan yazmaların tarihlendirilmesi kâğıt, yazı, cilt, tezhip bilgileri yanında siyasî tarih, edebiyat tarihi gibi konuları da içine alan geniş ve apayrı bir ihtisas alanıdır.(bk.Tulum 2000: 2). İstinsah tarihi belli olmayan bir yazmanın tarihlendirilmesi söz konusu olduğunda araştırmacı, önce elindeki verileri çok iyi tasnif ederek onların içindeki ipuçlarını çıkarıp önüne çıkabilecek engel ve tuzaklar için hazırlıklı olmalıdır. Bu yoldaki herhangi bir dikkatsizlik sürçmelere yol açar. Meselâ, bugüne kadar *hikmetler* üzerine yazılmış en iyi kaynak eser sayılması gereken *Dîvân-ı Hikmet'ten Seçmeler* adlı eserde:

"Hatta *Dîvân-ı Hikmet* nüshalarında bulunan hikmetlerden hangisinin Ahmed-i Yesevî'ye ait olduğunu tespit etmek de mümkün değildir.Bazı hikmetlerde Ahmed-i Yesevî'den birkaç asır sonra yaşamış olan şahısların zikredilmesi (Nesîmî gibi), Yesevî dervişlerinin söyledikleri hikmetlerin Hâce'nin mahlasını kullanarak Ahmed-i Yesevî'ye maledildiğine delâlet eder." (Eraslan 1983: 41)

"Bununla beraber yazma ve basma nüshaların taranarak Ahmed-i Yesevî'ye ait oldukları kabul edilebilecek hikmetlerin bir araya getirilip farklılıklar belirtilmek suretiyle yayınlanması Ahmed-i Yesevî hakkında olduğu kadar, onunla başlayan dinî-tasavvufî halk edebiyatımız hakkında da faydalı bilgiler verecek ve kültür hayatımıza ışık tutacaktır.

Bu hususu göz önüne alarak elde edebildiğimiz *Dîvân-ı Hikmet*'in yazma ve basma nüshalarını ve hikmet mecmualarını tarayarak Ahmed-i Yesevî'nin hikmetlerini tespit ettik. Topladığımız hikmet sayısı iki yüz elli kadardır. Henüz elde edemediğimiz nüshaların taranması halinde bu sayının artacağı şüphesizdir. Bu nüshaları temin etmenin zaman alacağını düşünerek şimdilik tespit edebildiğimiz hikmetlerden yetmiş tanesini, ilgililerin istifadesine sunmak üzere *Dîvân-ı Hikmet'ten Seçmeler* adı altında yayınlamayı uygun gördük." (Eraslan 1983: 6)

şeklinde kayıtlar düşülmesine rağmen, *Bezzâvî* lâkaplı bir şairin 12 dörtlükten oluşan *hikmetine*, dayanılan seçme esasına rağmen maalesef *seçmeler* arasında yer verilmiştir:

"yâd itelük kul hâce ahmed evliyânı

mürîdleri baba mâçîn ol sultânı

kollagay mu 'âsî yûsuf bezzâvîni

nazm eyledim bu hikâyet biling dostlar" (Eraslan 1983: 190)

Buna karşılık, aynı eserin "Hikmetlerde Adı Geçen Şahıslar" bölümünde Yûsuf Bezzâvî'ye nedense yer verilmemiştir. Yûsuf Bezzâvî'nin kimliği şimdilik açık olmamakla beraber, Köprülü XVI.-XIX. asırlarda yetmiş Yesevî şâirleri arasında *Bezzâ* 'yı da zikrederek, 1742-1747 tarihlerinde Hive hanı olan Abu'l-Gâzî II'nin *Bezzâ* mahlâsı ile Çağatayca şiirler yazmış olduğunu belirtir (bk. Köprülü 1950: 320-21). [Zeki Velidi Togan'a göre bu hükümdarın saltanatı 1747'de sona ermiştir (bk. Togan 1950: 254)]. Söz konusu tarihler kronolojik vâkıya uygun düşse de, Abu'l-Gâzî II'nin üst silsilesinde Yûsuf isimli bir kişi bulunmadığından burada bir isim benzerliği dışında başka herhangi bir ilgi kurmak mümkün gözükmez.

Yeri gelmişken yukarıdaki dörtlükte geçen ve Eraslan'ın, eserinin "Notlar" bölümünde 42. notta ele aldığı *itelük* ibaresi üzerinde kısa bir açıklama yapmak gerekir. Eraslan'ın açıklamaları şu şekildedir:

"42) y â d i t e l ü k «yâd edelim» ; *itelük*, itmek «etmek» fiilinin çokluk birinci şahıs emir şeklidir. Baştaki e ünlüsünün i olması Çağatay yazı dilinin önemli bir hususiyetidir. -elük emir ekinin nor-

mal şekli -eling'dir. Bu ekin -eli, -li gibi kısalmış şekillerinin yanında -elük şekli bilhassa Özbekçe'de görülmektedir (bk. Gabain, ÖGr. A 299)." (Eraslan 1983: 355).

Mamafih; ister tarihî, ister modern Özbekçe'de olsun, *-elük* şeklinde bir birinci çokluk şahıs emir ekine tesadüf edilemediği gibi, ekin bu şekli -her ne kadar yukarıdaki göndermeyle zıtlıyorsa da- maalesef, Gabain'in *Özbekische Grammatik* adlı eserinin 299. paragrafında da yer almamaktadır (Bu ek hakkında daha tafsilatlı bilgi için bk. Abdurrahmânov, Şükürov 1973: 141-44; Kononov 1960: 235; Şerbak1962: 175 ve Muttâlibov 1959: 81-83).

Yukarıda ele alınan konuyla ilgili son bir hususu da ilâve etmek istiyoruz. Yusuf Azmun, çalışmasının *Giriş* bölümünde, Emel Esin nüshasını tanıtırken şu tespitte bulunur:

«"Ahmed Yesevî üzerinde yıllar[ca] çalışan ve hazırladığı 'Divan-ı Hikmet'ten Seçmeler' adlı değerli kitabında Yesevî hakkında çok ayrıntılı bilgiler veren Prof. Dr. Kemal Eraslan, "Ahmed Yesevî" adlı makalesinde elimizdeki divanın XVI. yüzyıla ait olduğunu yazıyor(Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi 2 [İst. 1989] s. 160). Fakat biz kitapta istinsah tarihi göremedik. Azim Hoca İşan'ın yaşadığı devir tespit edilirse, kitabın ne zaman yazılmış olduğu anlaşılabilir. İmlâ özellikleri, hat uslubu ve kağıt özelliklerine bakılırsa bu nüshanın XVII. yüzyılın sonu, XVIII. yüzyılın başında Orta Asya'da yazılmış olması bizce muhtemeldir (Azmun 1994: IX)"».

Azmun, bir taraftan Eraslan'ın istinsah tarihi belli olmayan bir nüshanın tarihlendirilmesi üzerine bulunduğu tahmine katılmazken, diğer taraftan bir takım yeterli sayılamayacak çıkış noktaları vasıtasıyla kendisi de aynı yolu seçerek dayanaksız bir tahminde bulunur, çünkü istinsah kayıtları olmayan yazma eserlerin tarihlendirilmesinde evvel emirde göz önüne alınması gereken hususlardan biri de eserde adı geçen yer ve şahıs adları ile özel anlamlar yüklü bazı kelimeler olmalıdır.(başka durumlar için bk. Tulum 1968 ve Tulum 2000: 2-11). Azim Hoca İşan'ın kimliği şu an için belirsizliğini korusa da, burada üzerinde durulması lâzım gelen asıl nokta onun taşıdığı *işan* ünvanı olmalıydı. *İşanlar* ve *İşanlık müessesesi* Hanlıklar devrinin sonlarında oldukça aktif siyasî ve sosyal rol oynamıştır. Bilhassa 1898'de Fergana vilâyetinde çıkan "Duğçi Êşân" isyanından sonra, Çarlık devrinde olduğu kadar Ekim ihtilâlinin akabinde de *İşan* ve *İşanlık* Rus hegemonyasına karşı koyuşun sembolü sayılmıştır (Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Âtâbêkoğlı Fâzılbeb 1927; Mirza Bala 1950: 1224-26 ve Allworth 1990: 118-19). Kaldı ki, Emel Esin nüshasının kaligrafik özellikleri, onun -Azmun'un ileri sürdüğü gibi XVII. yüzyılın sonu, XVIII. yüzyılın başına ait değil- aksine, yukarıdaki bilgiyi destekler mahiyette çok daha muahhar olduğu intibamı uyandırmaktadır.

Azmun'un değerlendirmesinde olduğu gibi, Eraslan'ın *Mevlâna Sekkâki Divanı* isimli çalışmasında da buna benzer bir değerlendirme yanılığısı söz konusudur. Metni kurmada kullanılan iki nüshadan biri olan Taşkent nüshası 27b'deki istinsah kaydında -yazarın kendi ifadesiyle- "tespit" edilemeyen (bk. Eraslan 1999: 25) ve *elif-ye-ye-vav-nun* harf kümesinden oluşan ay adı ile hemen yanındaki yıl rakamı(37) üzerinde yeterince durulmadığından -veya değerlendirilmeye değer görülmediğinden olsa gerek- yazmanın tarihlendirilmesiyle alakalı en mühim dayanak noktası ihmal edilmiş ve istinsah tarihi konusu kendiliğinden açıkta kalmıştır. Oysa buradaki ay adı Gregoryan takvim sistemine göre 6. ayın Rusça karşılığı olan 'İYUN'dur. Sovyetler Birliği'nde V. İ. Lenin imzalı kararname ile 14 Şubat 1918 tarihinden itibaren Gregoryan takvimine geçilmiştir (Daha fazla bilgi için bk. Möminov 1974: 250 ve Unat 1974: XVI). Kayıttaki 37 rakamına gelince, Hicrî 1337 yılı Milâdî 1918 yılına tekabül eder (Bu konu Eraslan'ın neşrini esas alarak, hâlihazırda üstünde çalışmakta olduğumuz *Mevlânâ Sekkâki Dîvânı Üzerine Notlar* başlıklı incelememizde daha geniş şekilde ele alınacaktır).

İncelememize esas olan "İbrahim Kıssası", Mısır'da bulunan, istinsah tarihi ile müstensihî belli, eksiksiz, tutarlı ve şimdiye kadar bilinen en eski tarihli (H.1061/ M.1650) hikmetler mecmuasının içinde yer aldığından, asıl konumuza geçmeden önce bu nüshayı(=Mısır nüshası) kısaca tanıtmayı faydalı buluyoruz.

Mısır nüshasının heyecan ve sevinç verici keşfi ilk kez 1-4 Ekim 1998 tarihlerinde California Üniversitesi'nin Los Angeles şehrinde tertip ettiği "The John D. Soper Commemorative Conference on the Cultural Heritage of Central Asia" başlıklı konferansta Mertol Tulum, Kurtuluş Öztopçu, Mehmet Mahur Tulum adına Kurtuluş Öztopçu tarafından İngilizce olarak üçlü bir tebliğ hâlinde ilim âlemine etraflıca tanıtılarak müjdelenmiş, ancak bir takım aksamlardan dolayı tebliğin yayımı gerçekleştirilememiştir. Bu konferansta sunulan tebliğlerin kitap hâlinde basıldığıнын haberini yeni aldık (bk. Bodrogligeti 2002). Elimizdeki nüshanın, içinde A. J. E. Bodrogligeti'nin de bulunduğu bir heyet tarafından tahlil ve metodik yayım hazırlıkları sona ermek üzere olduğu için, biz burada Mısır nüshasını ana hatlarıyla tanıtmakla yetineceğiz. Nüsha, Türk ilim çevrelerine Mertol Tulum'un aynı konferansta sunduğu ve "İlmî Araştırmalar" dergisinin 7. sayısında "Hikmetlere Göre Yesevîlik ve Orta Asya Kültür Tarihi Bakımından Önemi -Bir Hikmet Üzerinde Tahlil Denemesi-" başlığıyla yayımlanan tebliğiyle "şimdilik en eski tarihli nüsha olarak elimize geçmiş bulunan hikmetler mecmuasındaki bir şiiri tahlile çalışacağız" ifadesi kullanılarak haber verilmişti. Uzun yıllar sonra mevcutlardan daha eski tarihli bir nüshanın bulunmuş olması, daha da eskilerinin bulunabileceği ümidini doğurmakla beraber, böylesine tesirli bir 'tasavvuf ulusu'nun - bilhassa ününün yayılmış olduğu coğrafyada - yaşamış olduğu yüzyıla yakın tarihli bir hikme-

finin veya hikmetler mecmuasının hâlâ bulunamamış olması, üzerinde düşünülmesi gereken bir husustur. Bu meseleyi yayım hazırlığı içinde bulunduğumuz çalışmamızda enikonu yorumlamak üzere şimdilik bir kenara bırakıyoruz.

Mısır nüshası 1a'dan başlayıp 117b'de sona eren ve eksik yaprak ihtiva etmeyen bir yazmadır. 1a ve sonradan tashihe uğramış birkaçı haricindeki sayfalar 11 satırdan oluşur. Nispeten kolay okunabilir ve Orta Asya'da sıkça rastlanıp *şikeste* özellikleri taşıyan *ta'lik* (*şikeste-ta'lik*) hattıyla yazılmıştır. Diğer birçok yazmanın aksine Mısır nüshasında bulunan *hikmetler* çok büyük bir oranda müteselsil ve tamdır. Her *hikmetten* önce başlık mahiyetinde kırmızı mürekkep (sürh) ile *hikmet-i hazret-i sultân hoca ahmed yesevî* ibaresi bulunmaktadır. Metin birkaç yerde kullanılan *şedde* dışında *harekesizdir* ve yazmada sayfa karışıklığını önleyen *reddâde* sistemi kullanılmıştır. Birkaç yerde *hâşiye* yazılmış satır ilâvesi veya tashihe tesadüf edilmektedir. 1a'nın başındaki mührün her iki yanında da *vakfu'llah(?)* [d.vakfen lillah] *bi-mekketi mu'azzama* şeklinde bir ibare vardır. Mısır nüshası, belirli bir tertibe sahip diğer hikmet mecmualarında da olduğu gibi, *besmele* ile başlayan en maruf *hikmetle* başlayıp *münâcât* ile sona erer 117a'daki istinsah kaydından nüshanın yazıcısının *Mîrzâ 'Abdu'l-kâdir-i Hôkandî*, nüshayı yazdıran kişinin ise *Molla Seyyid Aşûn* olduğu anlaşılır. Hemen sonra gelen dördlüğün son mısraındaki [be] *rûz-ı şenbe tamâm* ibaresiyle düşürülen tarih, ebcedin *cümel-i şağîr* hesabıyla H.1061 yılını verir (Yayın hazırlığı içinde olduğumuz çalışmada bu meseleye dair daha kapsamlı bilgi verilecektir). Yaptığımız karşılaştırma neticesinde, 48 *hikmet* ihtiva eden Mısır nüshasındaki 13 *hikmetin* bilinen yazma ve basma eserlerde bulunmadığını tespit ettik. Bunun *Yesevîlik* araştırmaları için önemli katkı sağlayacağı şüphesizdir. Ayrıca, nüsha tam ve eksiksiz olduğundan diğer eksik nüshaları tamamlayıcı özelliğe de sahiptir; hatta bazen, diğer bütün nüshalar tarafından paylaşılan ortak şiirler Mısır nüshasında -ya ilâve dördlükler, ya da daha değişik ifadeler kullanılarak- zenginleştirilir. Netice olarak Mısır nüshasının neşri, getireceği çok büyük yeniliklerle, *Yesevî* ve *Yesevîlik* çalışmalarında kuşkusuz çok mühim bir dönüm noktası olacaktır.

*

Ele alacağımız "İbrahim Kıssası" Mısır nüshasında 15. *hikmet* olarak yer alıp 30 dördlükten oluşur. 21. dördlükte 1, 23.'de 2, 24.'de 1 ve 28.'de 1 mısra eksiktir. 4. dördlükte ise, mısraların sırasının karışmış olduğu müşahade edilip tarafımızca yeniden düzenlenmiştir. "İbrahim Kıssası" başlığı bizzat manzumenin 1. dördlüğündeki ifadeye dayandırılarak seçilmiştir. 30. dördlükte "Hakim Ata Kul Süleyman" mahlasıyla karşılaşılmaktadır. Hakim Süleyman Ata, Ahmed Yesevî'nin üçüncü halifesi olup kendisine isnad edilen *Bakırgan Kitabı* dolayısıyla Türkistan coğrafyasında "Süleyman Bakırganî" şeklinde de anılır. Adının geçtiği şiirlerde "Kul Süleyman", "Hakim Süleyman", "Hakim Hoca Süleyman", "Hakim Ata" gibi mahlâslara rast gelir. Kendisinin başta *Bakırgan Kitabı* olmak üzere *Âhir zaman Kitabı*, *Meryem Kitabı* gibi halk

arasında revaç bulan Türkçe eserler yazmış olduğu söylenmektedir. Bir rivayete göre H.582/M.1186'da vefat etmiştir. Onun hakkındaki en ayrıntılı bilgiyi, Köprülü'nün de had safhada istifade ettiği *Reşahât-ı 'Aynü'l-hayât* adlı eser verir (Daha fazla bilgi için bk. Köprülü 1976:88-92 ve 172-747). Ancak, "Süleyman Ata'nın eserleri de, şeyhininkiler gibi, uzun müddet hâfızalarda yahut dervişlerin mecmualarında dağınık sûrette yaşaduktan sonra, diğer birtakım halk mutasavvıflarının eserleriyle de karışmış ve nihayet bu çok karışık nüsha, *Bakırğan Kitabı* namı altında ve Hakim Süleyman Ata'ya isnâd edilerek basılmıştır" (Köprülü 1976: 173). Hiç kuşkusuz, biraz sonra metnini takdim edeceği manzumenin dil bakımından değerlendirilmesi yapıldığında merhum Köprülü'nün tespitine katılmamak mümkün değildir. Hakim Süleyman Ata'nın kaleminden çıkma şiirler elimizde olmasa da, *Nesâyimü'l-mahabbe min Şemâyimü'l-fütüvve* isimli tezkiresinde onun şair ve edip kişiliğinden ilk defa bahseden (İ.1495-96) ve halk arasında meşhur şiirlerinden bir dördlüğü eserine kaydeden Alî Şîr Nevâyî'dir:

Tiki turğan töbedür

Barğanları yutadur

Barğanlar kélmes boldı

Meger menzil andadur (Kayumov v.d. 1968: 154).

NOT: Eraslan kendi neşrinde, yukarıdaki dördlükte geçen 'tiki' kelimesi için 'gürültü, patırdı, şamata' karşılıklarını vererek (bk. Eraslan 1979: 466) birinci mısraın son kelimesini 'bütedür' şeklinde okumuştur (bk. Eraslan 1979: 384). Bu verilerle mısradan anlam çıkarmak ve diğer mısralarla uyuşacak bir konteks kurmak mümkün değildir. 'tiki', Çağatay Türkçesi'nde 'dik' anlamına gelir (bk. Fâzılov 1983: 228). Dördlükte bir mezar tasviri yapılmaktadır. Dik görünen tepenin, yani kubbe biçiminde bir toprak yığını hâlindeki mezarın aslında oraya gidenleri yutan bir çukur olduğu ve oraya girenlerin tekrar geri dönme imkânlarının bulunmadığı ifade edilmektedir.

İbrahim Kıssası'nın konusu kısaca, rivayete göre Hoca Ahmed Yesevî'nin oğlu olduğu söylenen İbrahim'in Yesevî dergâhına husûmet güdenler tarafından öldürülmesi ve bunun neticesinde başlarına gelenlerdir. Kıssa'nın kurgusu biraz karışık gibi görünse de, dikkatli bir bakışla kendi içinde tutarlı olduğu müşahede edilir. İlk dört dördlükte hadisenin kısa bir özeti verildikten sonra 6-14. dördlüklerde İbrahim'in ölüm haberi ve nâşının dergâha getirilmesi üzerine Yesevî ve müridlerinin duyduğu elem dile getirilir. 15-27. dördlüklerde ayrıntılara girilir ve İbrahim'in ölümünü hazırlayan olay anlatılır. 28 ve 29. dördlükte velîlerin birtakım olağanüstü hâllerine değinildikten sonra dua kısmını oluşturan 30. dördlükle kıssa tamamlanır. Bu hadiseyle ilgili ilk bilgi kaynağı *Hazinî'nin Cevâhirü'l-ibrâr min Emvâci'l-bihâr* (İ.1593) isimli eseridir. Aktarılan rivayet şu şekildedir:

"Ol firağ-ı müttehem ve kavm-i mülzem habâset ü kesâfetten hâlî degül, 'ale'd-devâm inhidâmılarına ma'âzallah çalışur idiler, amma zafer müyesser degül idi ve yine mu'âkeb ve mu'âteb olur idiler. Kemâ lâ-yuhfâ hayrenlerini ? [d. hayrenlerin] dünyâ ve mâsivâdan bir ferzend-i [d. ferzendi], ercümend ve Ulu [d. metinle ilgisi yoktur.] İbrâhîm nâm ve bir eblağ-ı hoş-hırâm ve tîz-kâm [d. tîz-gâmı] var (53a) idi. Buyurılmış ki 'her kim ferzendüm ölüm niyâzı [d. niyâzın] getürse ol eblağ-ı kâm-zen [d.gâm-zen] şükâne virilmek muqarrerdür. Kavm-i münâfık- Karye-i Şûrî [d. karye-i suv yér] işittiler, Şâhzâde İbrâhîm [d.İbrâhîm'i] bir tirek dibinde mezra'a içinde uykuda bulup başını [d.başımı] kesüp şeyhü'l-meşâyih -kuddise sırruh- huzûrında bî-huzûr kılmak için getürüp bıraktılar. Şeyhü'l-maşâyih şordılar ki:'Nedür bu destmaldeki?' Dimişler: 'Yengi yetişgen [d. yétişken] kavun, turfânda armağandır.' Buyurmuşlar ki: 'Yetilse idi güzel olurdu.' el-hükmü li'llah ol eblağı ihsân kıldı ve at ile [d. atayına 'özellikle'] kız virdi ki kan da'vâsı olup ortada 'adâvet ve diyet bâkî kalmaya. Bu kıssadan şeyh-i habîrler -kuddise sırruhu'l-'azîz- *Mantıku't-tayr* kitâbında haber virmişler (Okuyucu 1995: 61)."

Köprülü de eserinde bu rivayete yer vererek ilgili bölümün 27 numaralı dipnotunda "Hocanın bundan maksadı da Sünnet-i Nebeviyye'ye ittiba' idi; çünkü Hazret-i Peygamber'in de erkek evlâdı yaşamamıştı."(Köprülü 1976: 40) kaydını düşer. Hz. Muhammed'in de İbrahim adında bir oğlunun dünyaya geldiğini, ancak yaşamadığını biliyoruz. Acaba buradaki asıl mesele -tarihî doğruluğu ispat edilmiş olmasa da- gerçekten Yesevî'nin İbrahim isimli oğlunun öldürülmesi midir, yoksa Yesevî'nin bu isimde bir oğlu olmamış, hattâ olup da böyle bir olay yaşanmamış olsa bile, Köprülü'nün de dikkat çektiği gibi, Peygamberin sünnetiyle *aynîleştirme* "Imitatio Muhammadi" (Bu konuda daha geniş bilgi için bk.Bodroglıgeti 1992: 1-11) gayreti yüzünden mi asırlar devamında bu isim İbrahim olmuştur? Öyle ki, bu aynîleştirme hadisesi sadece peygamberle sınırlı kalmamış, sonraki devirlerde bir dinî gelenek hâlini almış ve tarikat uluları da müridleri için her bakımdan emsal teşkil eder olmuştur.Meselâ, yine ilk defa Alî Şîr Nevâyî'nin bildirdiği gibi, Süleyman Ata'nın dağdan topladığı odunları dergâha getirirken yağmura tutulması üzerine, ıslanmamaları için elbisesini çıkararak odunları sarmasından dolayı kendisine 'hakim' ünvanı verilmesiyle (bk. Eraslan 1979: 384), Yûnus Emre'nin mâlum hadiseyle birlikte Tapduk Emre'nin en muteber müridi haline gelmesi, aynîleştirme geleneğinin güzel bir örneğidir.Bunun yanında, Hazinî her ne kadar bu hadisenin *Mantıku't-tayr*'da haber verildiğini söylese de (bk. bir üstteki alıntı), Köprülü'nün de teyit ettiği gibi (bk. Köprülü 1976: 40) anılan eserde böyle bir bilgiye tesadüf edilmez. Biz her ihtimale karşı Nevâyî'nin *Lisanu't-tayr* isimli eserini de gözden geçirdik ve burada da aynı sonuca ulaştık.

Tarihî gerçek ne olursa olsun, şimdiye kadar kaynaklarda rivayetlere dayalı olarak aktarılagelen bu hadisenin, Mısır nüshasında ilk defa kısya şeklinde yazıya geçirilmiş hâliyle karşılaşılıyor. Bunun Yesevîlik araştırmalarıyla ilgili son derece önemli bir gelişme olduğu şüphesizdir. Kıssaya geçmeden önce, İbrahim'in öldürülmesinin arkasındaki sosyal gerçeğin aydınlatılmasında anahtar rol oynayacak ve metinde geçen 'suv yéri', 'suv' üzerine kısa bir değerlendirme yapmak istiyoruz. Köprülü de *Cevâhirü'l-ibrâr*'da geçen 'karye-i sûf' ibaresi üzerinde genişçe durmuş, çeşitli kaynaklara dayanarak tarihî Yesi kasabası civarında 'Sûran' veya 'Savran' isimli bir başka kasabanın daha varlığından söz etmiştir (bk. Köprülü 1976: 39). Ancak, *Cevâhirü'l-ibrâr*'dan özetleyerek aktardığı rivayetin bağlamına dahil olan "Yesi şehrinde su ister idiler ve münâza'a [d.münâza'a] ve münâkaşa mâ-beyninde [d.mâ-beynde] var idi, günden künekçe [d.güngeçe] müştedd olup mezra'a-i âhîretlerini yıkar idiler ve hârmen-i [d.hürmen-i] 'uqbâlarını yıkar idiler." (bk. Okuyucu 1995: 60) ifadesini değerlendirmeye almamıştır. Bağlamdan anlaşıldığına göre, iki topluluk arasında su paylaşımı yüzünden bir anlaşmazlık söz konusudur. Mısır nüshasındaki 'İbrahim Kıssası' da bu meseleyi açıklığa kavuşturur. Öyle görülüyor ki, Yesevî dergâhının sahip olduğu yerler ile bu bölge civarında bulunan toprak sahiplerinin arazileri arasında bulunan bir su kaynağı çatışma sebebi olmuş ve bu çatışma sonucunda Yesevî'nin oğlu öldürülmüştür. *Cevâhirü'l-ibrâr*'da geçen 'sûf' kelimesinin aslı 'suv yér' olmalıdır. Nitekim, metnimizde geçen şekil 'suv yéri'dir. Bu şekil metinde 'suv yéri halkı' olarak zincirleme isim tamlaması kalıbıyla verilmektedir, ancak 5 heceden oluşan bu ibare manzumenin 4+4+4= 12 'li hece ölçüsünü bozar. Dikkat çekici bir nokta, ibarenin ilk geçtiği yerde yazıcının tereddüdünün yazıya aksetmiş olmasıdır. Yazıcı 'suv yéri'nin coğrafi bir isim olup olmadığı yönünde kesin bir kanaat taşıyıcıydı her hâlde vezni bozmadı.

Bilindiği gibi, feodal düzenin güç sembolü öncelikle sahip olunan topraklar ve bunlara hayat veren suydur. Bugünkü Özbekçe'de sıra değiştirmiş olarak yaşayan *yérli-suvli* "yér-mülkkä égä bolgän" ve *yér-suv* "déhkâncılık kılsa bolädigän hâsildâr yér, mülk" (bk. Ma'rufov 1981:249) kullanışları meseleyi aydınlatma yolunda oldukça mânîdardır. Yine toprak ve suyun ehemmiyetini gösteren bir başka delil de *Neseb-nâme Tercümesi*'nin sonundaki "ammâ kildük kim İshâk Bâb'ning vaqf kılğan yerleri ve suları" (bk. Eraslan 1996: 53) ifadesiyle başlayan kısımdır. Burada tarikate vakfedilen yer ve su adları bir bir sıralanarak, bunların Şafiyü'd-dîn Ürüng Qoylağı'ya kadar elde tutulduğu ve bu mirasa daha sonraki silsile tarafından da sahip çıkılması arzusu dile getirilir.

NOT: Eraslan'ın *Neseb-nâme Tercümesi*'ne esas aldığı A nüshasının ketebe kaydı olmasa da, metnin ihtiva ettiği bilgiler yoluyla müstensihini tayin etmek ve istinsah tarihini belirlemek mümkündür. Bu konuyu, daha sonra ele alınmak üzere şimdilik bir kenara bırakıyoruz.

Bütün bu delillerin ışığında, özetle, Ahmed Yesevî'nin oğlunun 'suv yér halkı', yani (hasım) arazi sahipleri tarafından öldürülmüş olduğunu söyleyebiliriz Haddizatında, 'suv yéri halkı' ibaresini 'suv yér halkı' biçiminde düzelttiğimizde şiirin vezni de düzelmiş olur. Hâsılı, sözlü geleneğe dayalı olarak çok geçmişten gelen bu kullanımın, zaman içinde değişime uğrayarak çeşitli söyleniş varyantlarının türemiş olduğu sonucuna ulaşabiliriz.

Metni vermeden önce dikkat çekmek istediğimiz hususlardan biri, hânkaha saklanıp da çalındığı iddia edilen kâse motifinin akla derhal Yûsuf kıssasını getirmesi -yani iki kıssa arasındaki motif ortaklığı-, diğeri ise, her ikisinde de beddua sebebiyle müfteri ahâlinin kuyruklarının çıkmasıyla neticelenen olayların farklı motiflere -yani *Cevâhirü'l-ibrâr* da tekkeye saklanan sığıra, İbrahim kıssasındaysa yine tekkeye saklanan kâseye- dayanmasıdır. Zikredilmesi gereken bir diğeri husus ise, İbrahim kıssasında, tekkeye saklanan kâsenin İbrahim'e atılan iftiranın sebebi olmasıdır. Dolayısıyla İbrahim hiddetlenerek hasım topluluğa baskın düzenler, bunun neticesinde öldürülür ve evliyanın bedduasına dûçar olan topluluk kuyruk çıkarır. *Cevahirü'l-ibrâr* da ise, motif ve konu farklılıklarıyla birlikte yukarıdaki bağlam iki ayrı hikâyeye hâlinde sunulur.

METİN

- 1 Aya dos(t)lar İbrahim'nin kıssasını
Bayan eyley hayran kalın dos(t)larım-a
Hoc'Ahmad'nin derd ü elem guşşasını
'Iyan eyley kulak salın dos(t)larım-a
 - 2 Her kim eştip kulak salsa medet kılğay
Ruz-ı meşşer şafkat kılıp kolın alğay
Yol adaşsa hadı bolup yolğa salgay
Erenlerdin du'a alın dos(t)larım-a
 - 3 Suv yér¹ halk<ı> du'a almay rusva boldı²
İkki 'alam ortasında gumra(h) boldı
Başı katıp 'aklı kêtıp bé-ra(h) boldı
Danalardın du'a alın dos(t)larım-a
- 30b

1 M yéri

2 Düzeltmeler yapan kişi tarafından araya yazılmıştır.

- 4 Aççıġlanıp cehil birlen suvġa bastı
Suv içinde İbrahim<nıñ> yolın tostı
Suv yér³ ġalkı İbrahim'nıñ başın késti
Ķolı ġurup ġattı biliñ dos(t)larım-a
- 5 Késken hamam ol mal'unniñ rengi uçtı
La'nat yağıp bé-huş bolup ġanı ġaçtı
Zaman ötmey laġta laġta postı tüşti
Ewliyadın ġazar ġılıñ dos(t)larım-a
- 31a 6 Ewliyalar ġayrat kılsa 'alam küygey
Ķayratıdın yér asuman dad eylegey⁴
Yétti köktin Melaikler yıġlıp kélgey
Nida kélse ġazır boluñ dos(t)larım-a
- 7 Sen Weli'ni tapay déseñ seġer turgıl
Tünler ġatıp zıkrin aytıp ġar ġarp urġıl
Didar'ını körey déseñ sayyah bolġıl
Syyah bolup Didar körüñ dos(t)larım-a
- 31b 8 Ķaġ⁵ zıkrini aytar érdi ġabar yétti
Sulġan Aġmat éştiş mını özdin kétti
Bir ah urdı 'arştın ötüş kökke yétti
Siz-(h)em éştiş fiġan ġılıñ dos(t)larım-a
- 9 "Ciger-goşam farzandım" déş na'ra tarttı
Ķazrat pirim köş yıġladı şawġım arttı
Candın ötken ġin şofı<lar> ġanlar yuttı
Ķanlar yutup nalan boluñ dos(t)larım-a
- 10 İbrahim'nı sufra üzre salıp kéldi
Ķazrat Sulġan körüp anı bé-ġod boldı
Farzant uçun yürek baġrı ġanġa toldı
Cannı bérip canan boluñ dos(t)larım-a

3 M yéri

4 M Mısrada yer kelimesinden önce vezne göre fazlalık teşkil eden kökdin kelimesi bulunmaktadır. Aynı mısra bu sayfanın altına ters durumda doğru olarak yeniden yazılmıştır.

5 M Didar--ı Ķaġ. Bu durumda vezin bozulmaktadır.

- 32a
- 11 "Wa waylata nadamat" d p  in  ofilar
  aqat kılmay  zlerini k p urdılar
 Yaşın t k p H zrat pirim t k y rdiler
 Yaşlar t k p giryan boluñ dos(t)larım-a
- 12 H k  alıbı giribanın para kıldı
 K ksin urup  zlerini yara kıldı
 Derd   elem guşşalarını cora kıldı
 Ya a yırtıp 'uryan bolu<ñ⁶> dos(t)larım-a
- 13 Z hır ba ın Sul an k r p h   kim bilmes
  al   h ldın h barsızlar behre almas
  al bolmasa h l 'ilmidin yol tapalmas
  al   h lnı der-ber kılıñ dos(t)larım-a
- 32b
- 14  mit birlen ulu  babam atın koydum
 Her bar k rt p can u dilde ihlaş kıldım⁷
 Babam buyın sizdin alıp feyzge toldum
 Arman kıldı h lın soruñ dos(t)larım-a
- 15 İbrahim'ga Őek k lt rge h diseni⁸
  Őtip ukuñ m n aytayın bu kışşanı
 H na ada b rkittiler cam kaseni
  Őtip munı kula  salıñ dos(t)larım-a
- 16 Evliya a 'ıyan  rdi al anları
  a da alıp hem kutı a sal anları
 H na adın  ıkıp dem dem k lgenleri
 Barda  kılıp aytmas biliñ dos(t)larım-a

⁶ M bolup

⁷ M *kıldım* bi iminde yazılmıŐsa da, bunun 1. ve 3. mısraların kafiyelerine uydurma kaygısından kaynaklandığı s ylenebilir; nitekim ba ka  rneklele de durum do rulanmaktadır.

⁸ M AnlaŐılmaz bir harf yığımı halinde yazılmıştır; bununla birlikte ba ka bir takım yanlışlarda ilk ve son hecelerin unutulup yazılmaması ve ba ta dal harfinin elifle karıŐması dikkate alınarak, ayrıca alt mısradaki *kıssa* kelimesinin de aynı anlam alanında bulunması g z  n nde bulundurularak bu Şekilde tamir edilmiŐtir.

- 33a 17 Weli bolsa alğanlarını bilmes mudı
 İzlep kélip bizdin camın almas mudı
 Ğavğa kılıp bizni rusva kılmas mudı
 Aytıp küldi hazır boluñ dos(t)larım-a
- 18 Ēr ewliya ğayrat kıldı yér titredi
 Yérde kökte Mela'ikler köp tépredi
 Ğaşı tüşüp barış bolup ol kükredi
 Better bolsun du'a kılıñ dos(t)larım-a
- 19 Ğamuğ nadan yıǵlıp kélip 'uzr aytılar
 Ēr ewliya ğazap kılıp köp söktiler
 Şakır bolup kıbla sarı tiz büktiler
 33b Ewliyğa ma'zur étiiñ dos(t)larım-a
- 20 Baqıp aydı atқан oқnı tapıp bolmas
 Ğaқ aldıda hazır ğaybnı yapıp bolmas
 Gunahlarıñ taǵdın ağır ötüp bolmas
 Ğaққа aytıp Ğaққа yıǵlañ dos(t)larım-a
- 21 Ğamuğ nadan hanaқа(h)dın ulup çıktı
 Nadamatta saç u saқal yolup çıktı
 Ğasrat kılıp derd ü ğamğa⁹ tolup çıktı

- 22 Í'tikatlıқ çin bendeler weli boldı
 Her hacamın tilep Ğaқ'tın ha boldı
 34a İhlaş kılıp Firdaws Cennet guli boldı
 Ewliyğa ihlaş kılıñ dos(t)larım-a
- 23
-
 Gul gul bolup қаһ қаһ külmek 'eyn-i ҳаға
 Şıraғ kéçmey қаһ қаһ külmeñ¹⁰ dos(t)larım-a

9 M ğamge

10 M külmek

- 24 H ak'tın  stip yıglaap aydı h ak Muřtafa
S zni  stip 'emel kılmas her b -wafa
.....
 stip s zni 'emel kılın dos(t)larım-a
- 25 Sulţan Aħmat İbrahim'ni  olga aldı
Başı teni c nbiş kıldı H ak awladı
Canazasın o up bar a g rge koydı
řen'etige boyun sunuđ dos(t)larım-a
- 34b 26    k n  tmes Suv y r¹¹ h alkı dumı  ıktı
Bir parasın kıynap k lip y rge soktı.
Ba'zuların y rek bağrı  rip aqtı
K hr<ı> kattığ kor up turuğ dos(t)larım-a
- 27 Dumın k r p  zdin  zi h ayran boldı
Y lip y gr p birbiridin h abar aldı
Namus kılıp  lmes burun tirig  ldi
Caza b rip yeksan kılın¹² dos(t)larım-a
- 28 Ewliyalar kuş d k u ar  ayda h azır
Başınları 'arşka k zer buzup zahir
.....
K zin a ıp Didar k r ğ dos(t)larım-a
- 35a 29 Her ewliya bir  ayıfa keramatlar
Na-cıns kılur ewliyanı malamatlar
Tađla barsa  andan kılur nadamatlar
Na-cınslar a le'net o uğ dos(t)larım-a
- 30 H ekim Ata K ul S leyman aydı hikmet
H azrat Pir'im 'arştın b lent b rdi himmet
"Ya H ekim" d p h alım sorsa tac-ı dawlat
M n garıpnı du'a kılın dos(t)larım-a

11 M y ri

12 M kılıp

ÇEVİRİ

- 1 Ey dostlar! İbrahim'in başına gelenleri anlatayım da şaşırıp kalın. Kulak verin de, Hoca Ahmed'in (düştüğü) dert ve sıkıntıyı, (apaçık) bildireyim; (böylece)
- 2 (bu kıssayı) (can kulağıyla) dinleyip kulak kesilenlere yardım edecek, Mahşer günü acıyıp da elinden tutacak, (doğru) yol kaybedildiğinde önder olup yola sokacak olan erenlerden dua alın.
- 3 Dostlarım! Kimi toprak ve su sahipleri (erenlerin) duasına nail olamayıp rezil rüsva oldular; dünya ile âhiret arasında yollarını yitirdiler; serseme dönüp akılları uçup (ne yapacağını bilemez hâlde) kaldılar.
- 4 Dostlarım! (İbrahim) hiddete kapılıp öfke ile suyun bulunduğu yere baskın düzenledi.(Oradaki) toprak ve su sahipleri İbrahim'i pusuya düşürerek onun başını kestiler. Bilin ki (başını kesenin) eli kuruyup kaldı.
- 5 Keser kesmez o mel'unun rengi attı, (üzerine) lânetler yağdı, kendinden geçip kanı çekildi, (aradan bir an bile geçmeden) parça parça derileri döküldü. Dostlarım, velilerden sakının!
- 6 Veli kişiler (bir işin olmasını yürekten) isterlerse âlem yanar, (onların bu şiddetli) arzusundan yer gök "yetişin!" diye feryat eder, yedi kat semadaki melekler toplanıp gelir. Dostlarım, çağrı geldiğinde hazır olun!
- 7 Dostlarım! Dost (Allah)'a ulaşmayı dilerseniz tan vaktinde kalkın.Geceleri ibadetle geçirip (sürekli) onu tespih ederek çırpına çırpına göz yaşı dökün.İlâhî güzellikleri seyretmek isterseniz (manevî âlemde) oradan oraya gezin; gezin durun, İlâhî tecelliyi temâşâ edin.
- 8 Hoca Ahmed ibadetle meşgulken (İbrahim'in ölüm) haberi geldi.İşitir işitmez Hoca kendinden geçti, öyle bir âh çekti ki (dergâh) tavanından geçip göğe erişti. Dostlarım, siz de işittiniz; (öyleyse siz de) feryat figan eyleyin.
- 9 (Hoca Ahmed) "Ciğerpârem, evlâdım!" diyerek acıyla haykırdı. Pîr hazretleri o kadar çok ağladı ki beni de alabildiğince coşturdu. Şeyhleri yolunda canından geçmiş dervişler acıya boğuldular. Dostlarım! Siz de acıya gark olup inim inim inleyin.
- 10 İbrahim'in ölü bedenini bir yaygı üzerine koydular. Hoca Ahmed görüp kendini kaybetti, oğul acısıyla yüreğine kan doldu. Dostlarım! Siz de (sevdiğiniz uğruna) can verip sevgili olun.
- 11 "Vâh vâh, yazıklar olsun!" deyip, sadık dervişler (bu acıya) dayanamayarak dövünüp durdular, şeyhleri gibi sürekli göz yaşı döktüler. Dostlarım! Siz de göz yaşı döküp ağlayın.

- 12 Hak tâlibi(Hoca Ahmed) yakasını bağrını parçaladı, göğsünü döverek yara bere içinde kaldı, dert ve sıkıntıyı kendine yoldaş edindi. Dostlarım! Siz de (bu acıyla gamlanıp üstünüzü başınızı parça parça edin.
- 13 Gizli olsun, açık olsun, Hz. Allah'ı kimse görüp bilemez; kâl ve hâlden habersizler bundan hisse çıkaramaz, kâl olmasa hâl ilmiyle yol bulamaz.Kâl ve hâli birbirinden aslâ ayırmayın dostlarım!
- 14 (Ne ümitler besleyerek sana) yüce babamın adını verdim, her gördüğümde (sana) gönülden bağlandım, babamın kokusunu senden alıp şevkle doldum. Dostlarım, gönlünde ukte kaldı, hâlini sorun!
- 15 Dostlarım! İbrahim'i zan altında bırakan olayı anlatayım da (iyice) dinleyip belleyin! Cam kâseyi dergâhta sakladılar. Bunu iyi dinleyin, iyi kulak verin!
- 16 (Cam kâseyi) alarak kasten bir kutuya sakladıktan sonra dergâhtan çıkıp keh keh güldükleri velilerce mâlumdu. Dostlarım, şunu bilin ki, veliler sabreder ve bir şey söylemez.
- 17 (Bu işi yapanlar aralarında şöyle konuştular:) "Bunlar veli olsaydı (kâseyi) alanları bilmez miydi, gelip bizi bulup kâseyi ortaya çıkarmaz mıydı, (herkesin gözü önünde) bizi azarlayıp rezil rüsva etmez miydi? " diye söyleşip gülüştüler. Dostlarım, hazır olun!
- 18 Dervişler coşarak dua ettiler. Yer titredi, yerdeki ve gökteki melekler sarsıldı. (Şeyh) kaşlarını çatıp pars gibi kükredi. Dostlarım! Siz de dua edin, beter olsunlar.
- 19 Bütün cahiller toplanıp gelerek af dilediler; ancak dervişler gazaba gelip lânetler yağdırdı; (bunun üzerine) şükredenlerden olup kıbleye doğru dönerek dizleri üstüne çöktüler.Dervişleri mâzur görün dostlarım!
- 20 Dostlarım! (Şeyh) baktı ve konuştu: "Atılan ok kolay bulunmaz,Tanrı katında bilinen ve bilinmeyen için gizlilik olamaz. Günahınız dağdan ağır, kolay kolay affedilmez. Hakk'tan af dileyin, Hakk'a yakarın."
- 21 Cümle cahiller pişmanlıktan saçlarını sakallarını yolmaya başlayıp ıstırap ve elem içinde dergâhtan uluyarak çıktılar.
- 22 İnancı tam sadık kullar derviş oldu, her muradını Tanrı'dan dileyip azat oldu, gönülden bağlanıp Firdevs Cenneti'ne çiçek oldu. Dervişleri gönülden sevin dostlarım!
- 23ağzı kulaklara vardırıp kahkahayla gülmek hatadır.Dostlarım, sıratı geçmeden kahkaha atmayın!
- 24 Hak peygamber Mustafa, Hakk'tan işittiğini ağlayarak söyledi, ama vefasızlar söz dinleyip amel etmez. Dostlarım! Siz söz dinleyin ve amel edin.

- 25 Hoca Ahmed, İbrahim'in ölü bedenini kollarına aldı, bütün vücudu titredi ve (o an) Hakk'a sığındı. Herkes (İbrahim'in) cenaze namazına katıldıktan sonra (onu alıp) mezara yerleştirdiler. (Tanrı'nın) takdirine boyun uzatın dostlarım!
- 26 Aradan üç gün geçmeden hasım toprak sahiplerinin (bazılarının) kuyruğu çıktı, bir kısmı eziyetle yere gömüldü, kimisinin de (acı ile) yüreği ve ciğeri yandı. Dostlarım! (Velilerin) kahrı korkunçtur, siz de korkun.
- 27 Kuyruğunu gören hâline şaşırıp kaldı, koşuşturup diğerlerinden haber aldı, utancından ölmeden evvel öldü. Dostlarım, siz de ceza verip (böylelerini) yerle bir edin!
- 28 Evliyalar kuş gibi uçarlar ve her yerde bulunurlar. Görünür varlıklarını yok ederek ruhları arşta gezer.....Dostlarım! (Gönül) gözünü açıp Hakk'ı temaşa edin!
- 29 Her evliyanın bir takım kerametleri vardır. Evliyalara inciten, onlara kötülük yapan soysuzlar kıyamet gününde çok pişmanlık duyacaklardır. Kötülere lânet yağdırın dostlarım!
- 30 Arştan yüce pîrim el verdi de **Hakim Ata Kul Süleyman** hikmet söyledi. "Ey Hakim" diyerek hâlimi sorsa, benim için ne büyük saadettir! Ben garibe dua edin dostlarım!

Kaynaklar

- ÂBDURÂHMÂNNOV Ğ.-ŞÜKÜROV Ş., *Özbék Tilining Tarihîy Grammatikası*, Tâşkênt, 1973.
- ALLWORTH, Edward A., *The Modern Uzbeks, from the fourteenth century to the present. A cultural history*, Standford-California, 1990.
- ÂTâBÉKOĖLI, Fâzıl bék, *Duğçi Êşân Vak'asi*, Tâşkênt, 1927.
- AZMUN, Yusuf, *Divan-ı Hikmet*, İstanbul, 1994.
- BODROGLIGETI, András J. E., "Ahmad Yasavî's Concept of 'Daftar-i Sanî'", *Milletlerarası Ahmed Yesevî Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, 1992.
- BODROGLIGETI, András J. E., *The Golden Cycle Perceivings of D. Sopher Commemorative Conference*, Kecskemet-Hungary, 2002.
- ERASLAN, Kemal, *Nesâyimü'l-mahabbe min Şemâyimü'l-fütüvve*, İstanbul, 1979.
- ERASLAN, Kemal, *Dîvân-ı Hikmet'ten Seçmeler*, Ankara, 1983.
- ERASLAN, Kemal, *Neseb-nâme Tercümesi*, İstanbul, 1996.
- ERASLAN, Kemal, *Mevlâna Sekkâkî Divanı*, Ankara, 1999.
- FÂZILOV, É. İ., *Âlişér Návâiy Âsârlâri Tilining İzâhli Luğati III*, Tâşkênt, 1983.
- GABAIN, A von, *Özbekische Grammatik*, Leipzig und Wien, 1945.
- ĖAYUMOV, A. vd., *Näsâyimul-muhabbât*, Tâşkênt, 1968.
- KONONOV, A. N., *Grammatika Sovremennogo Uzbekskogo Literaturnogo Yazıka*, Moskva-Leningrad, 1968.

- KÖPRÜLÜ, Fuad, "Çağatay Edebiyatı", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 3, İstanbul, 1950.
- KÖPRÜLÜ, Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, 1976.
- Mä'rufov, Z. M., *Özbék Tilining İzahli Luğati*, Moskva, 1981.
- Mirza Bala, "İşan", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 5/2, İstanbul, 1950.
- MÖMINOV, İ. M., "Kalendar", *Özbék Sovet Éntsiklopediyasi*, C. 5, Tâşként, 1974.
- MUTTÄLIBOV, S. M., *Morfologiya vâ Leksika Târihidän Kıskaçâ Oçerk*, Tâşkent, 1959.
- OKUYUCU, Cihan, *Cevahirü'l-ibrâr min Emvâci'l-bihâr*, Kayseri, 1995.
- ŞÇERBAK, A. M., *Grammatika Starouzbekskogo Yazıka*, Moskva-Leningrad, 1962.
- TOGAN, Zeki Velidi, "Hârizm", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 5/1, İstanbul, 1950.
- TULUM, Mertol, "Şerhü'l-menâr Hakkında", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, İstanbul, 1968.
- TULUM, Mertol, *Tarihî Metin Çalışmalarında Usul*, İstanbul, 2000.
- UNAT, Faik Reşit, *Hicrî Tarihleri Milâdî Tarihe Çevirme Kılavuzu*, Ankara, 1974.